



## ПОСТАТІ

# НЕЗВИЧАЙНИЙ РОЗВІДНИК ДОБИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (до 125-річчя Дмитра Вітовського)



**Богдан БЕРНАДСЬКИЙ,**  
кандидат історичних наук, доцент, університет  
економіки і права «КРОК», м. Київ

***Бернадський Богдан. Незвичайний розвідник доби Першої світової війни.***

*У статті розглянута культурно-освітня та пропагандистська діяльність Дмитра Вітовського на Волині у роки Першої світової війни.*

***Ключові слова:*** Перша світова війна, січові стрільці, пропаганда, школа, розвідка.

***Бернадский Богдан. Необыкновенный разведчик периода Первой мировой войны.***

*В статье рассматривается культурно-образовательная и пропагандистская деятельность Дмитрия Витовского на Волыни в годы Первой мировой войны*

***Ключевые слова:*** Первая мировая война, сечевые стрельцы, пропаганда, школа, разведка.

***Bernadsky Bogdan. Unusual scout during World War I.***

*The article deals with cultural, educational and advocacy Dmitry Vitozskij in Volhynia during World War I.*

***Key words:*** World War I, sich riflemen, propaganda, school, intelligence.



*Дмитро Вітовський*

Дмитро Вітовський – яскрава фігура серед українських політиків початку ХХ століття, і ставлення до нього було неоднозначним. Спочатку його діяльність змальовувалась у нас переважно чорними фарбами. Пізніше його «реабілітували», «канонізували» і зарахували до «лику святих» борців за Українську державність. Вітовський же був людиною зі своєрідним характером, жив і працював у складну епоху і, де б не перебував, всюди залишив помітний слід.

Ім'я в політиці він зробив собі ще перед війною. Був одним із студентських лідерів, активно виступав за створення українського університету у Львові, за організацію «Січей», пізніше – УСС, в складі яких брав участь у боях. Незважаючи на скромне звання сотника, був одним із головних ідео-

логів стрілецьтва. Після окупації австро-угорськими військами західних повітів Волині його включають у групу комісарів, які вирушали на захоплені території для залучення добровольців до УСС.

І тут мусимо згадати ще одну іпостась Дмитра Вітовського. Саме він за кілька років по тому виступив ініціатором створення військової розвідки ЗУНР, прекрасно розуміючи її значення. А досвід підпільної роботи він набув ще у довоєнні роки, саму війну також зустрів як розвідник. Адже УСС перебували у підпорядкуванні політичних органів австро-угорської армії і на них, згідно з відомим планом Кватерніка, покладались завдання розвідувально-підривної і диверсійної роботи у російському тилу [1, арк. 104; 2, арк. 326]. Поміж іншого, з початком війни вони мали вирушити на Волинь з метою знищення російського ідеологічного центру в Почаєві.

Після прийнятого рішення увесь легіон було поділено на диверсійні підрозділи по 20 чоловік у кожному. На фоні загального провалу операції, підрозділ Вітовського був одним з небагатьох, що міг похвалитися певними успіхами. До речі, серед підлеглих йому диверсантів перебував і майбутній секретар ЦК КПЗУ Григорій Іваненко. Поступово УСС стали «очима» польових бригад і їхньою безпекою [3].

Говорячи про Вітовського, не можна не відзначити, що він був позбавлений традиційного галицького австрофільства. Сучасний український вчений М. Лазарович справедливо зауважив, що з чисто тактичних міркувань австрофільська позиція була допустимою, але, як згодом виявилось, вона стала стратегічною лінією поведінки українського політичного проводу. Це при тому, що ні Австрія, ані Німеччина в своїх воєнних програмах не надавали визволенню України такого значення, як це робила Росія для завоювання Галичини й Буковини. Інколи важко було визначити, чи галицький українець є свідомим національним державником, для якого Австрія є тільки засобом здобуття Української держави, чи вірним

австрійським служакою, для якого майбутня Українська держава, створена Австрією, є лише засобом, який скріпив би його властиву «вітчизну» – Австрію [4, с.74].

Вітовський цього був позбавлений, і коли той же Богдан Лепкий лементував: «Ціль просто в груди. То ж звір – не люди», він пояснював, що воювати доводиться із своїми братами, з якими в результаті треба буде об'єднатись для боротьби проти спільного ворога. Імперіалістичну ж війну потрібно використати для підготовки до майбутніх боїв. Від командування, зрозуміло, такі погляди були приховані, і останнє бачило лише успіхи Вітовського у роботі з полоненими. Тож не дивно, що коли з'явилась потреба послати групу стрільців на щойно окуповану Волинь, Вітовський опинився серед перших кандидатів.

Ситуація в краї була досить складною. Непродумана окупаційна політика і, особливо, діяльність польських «культуртрегерів» викликали серйозний опір місцевого населення. Радянські вчені полюбили цитувати повідомлення краківської газети «Naprzod», з яких випливало, що на Волині розпочалася масштабна партизанська війна. До цього, звичайно, не дійшло. Скупчення великих мас війська, прифронтовий статус окупованих земель унеможлилював активні форми опору. Тим не менше, тил стояв перед загрозою дезорганізації.

У 1916 році газета «Діло» підсумовувала: «Не сподівались українці такого «визволення» [5]. Від себе додамо, що таких українців, котрі очікували австро-німецького «визволення» було обмаль. Значно краще поінформований М. Ронге у своїх мемуарах зазначав: «Основна маса українців нас не визнавала... Були, щоправда, і такі російські українці, які мріяли про визволення і приєднання до Центральних держав, але це були одиниці, що не мали жодного впливу на загальну масу. І ми їх могли використати лише в нашій розвідувальній службі, в якості агентів проти Росії» [6, 157]. Тому й було прийняте рішення послати туди усусів.

Командування поставило перед ними завдання пропагувати австрофільські ідеї та вербувати добровольців-розвідників до австрійської армії. Передусім, до УСС. З цією метою було організовано три комісаріати. Перший на чолі з Д. Вітовським у Ковелі, другий – з М. Саєвичем у Володимир-Волинському і третій – з М. Гаврилком у Луцьку [7, 42]. Перед від'їздом на Волинь Вітовський, Гаврилко і Саєвич прибули до Свистільників, де була розташована канцелярія Команди Коша УСС. Тут пройшли наради названих старшин з Никифором Гірянком, комендантом Коша УСС, членом Бойової Управи доктором Старосольським і професором Боберським. Стрілецьке керівництво було переповнене оптимізму і запевняло комісарів, що австро-угорське командування прийме їх з розпростертими обіймами. Саме успіх вербункової справи міг би показати австро-угорському уряду лояльність української Волині. Вітовський досить скептично поставився до такої заяви, що не викликало особливого здивування присутніх, оскільки вже тоді він зажив собі репутації «чорного ворона» і запеклого песиміста.

Крім вербункової роботи, стрільці повинні були кожні десять днів подавати письмову інформацію про ситуацію в регіоні та настрої серед населення, виконувати інші завдання розвідувального характеру. Фактично, вони мусили шпигувати проти власного народу, але, разом з тим, розширювались можливості для культурно-освітньої справи. Тому доручення такого роду не викликало у них великих заперечень. Виправдовувались звичним: «Мета виправдовує засоби» [8, арк.7]. Вітовський був єдиним серед них реалістом, котрий плював на завдання командування і зосереджувався на власній програмі. Тож на Волині він був розвідником, та розвідкою практично не займався. Натомість, чимало уваги приділяв розвитку українського шкільництва, залишивши добру пам'ять про себе на довгі роки.

Серед інших же витали дещо фантастичні ідеї. Захопившись перспективами підривної роботи у російському тилу, вони вирішили розпочати пошуки в окрузі революціонерів-українців, увійти з ними в порозуміння і разом розпочати підготовку до проведення національної революції в Україні, а тим самим «... прислужитись справі національній і... допомогти австрійській державі» [9, арк.4].

Та час підтвердив правоту Вітовського. Досить швидко після прибуття на Волинь стрільці залишились майже без засобів до існування, оскільки тут панувала дорожнеча і гроші танули буквально на очах. А до того ж, їх чекав досить прохолодний прийом австро-угорських властей. Свою роль тут зіграла і майже шестимісячна діяльність поляків.

У першому повідомленні з Волині, яке надіслав Вітовський, сповіщалося: «Патріоти ликують, що так звана волинська експедиція, то великий sukces національний. Тимчасово вони не розуміють, що досягнули властиво велике зеро ... коли погляд дотично Пана Капітана буду вважати за погляд цілого Ч. А. К. (четвертої армійської команди – Б. Б.) – а є всі дані до сего - то він у відношенні до нас дуже короткий і ядерний. На Волині є тільки Поляки, Жиди і (нерозбірливо – Б. Б.)» [8, арк. 7].

Але довідуючись про всі негаразди, він рішуче забороняв своїм кореспондентам повідомляти про це українських політиків, остерігаючись «ведмежої послуги» з їхнього боку. Здається, у цьому випадку він був надмірно обережним. Намагаючись зберегти добрі відносини з австро-угорськими властями, за час свого перебування на Волині зіпсував їх із соратниками [10, 248].

У лютому 1916 року ідеолог стрільцтва приїжджає на Ковельщину, де окупаційними властями було створено Ковельський округ, який поділено на 13 жандармських станиць. Округ нараховував 216 сіл і присілків, в яких на цей час проживало близько 70 тисяч жителів. І в економічному, і в

дисциплінарному відношенні Вітовський був підпорядкований комендантові місцевої етапної станиці.

У Ковелі, як і в інших окупованих містах Волині, крім Володимира-Волинського, комендантами були поляки. Це, звичайно ж, не полегшувало роботу Д. Вітовському і його товаришам. Повсюди доводилось стикатися з ворожим, а в кращому випадку – з іронічним ставленням до себе. Затероризоване окупантами місцеве населення боялося навіть признаватися до українства. Передаючи інформацію поручника Авдитора Чорненка, Вітовський писав, що селяни «на питання в Суді, хто вони є, якої нації, мов підмовлені відповідають «рус» – навіть не «русский». Щоб хтось назвав себе вже не українцем, але хохлом, то була би не бачена досі рідкість. ...Луцьк, як і Ковель, мають назовні характер німецький. Всі вивіски – на підставі зарядження властей німецькі, де-не-де польські, українського ні сліду». Ковель же був, фактично, польським містом у якому, «крім польської самооборони», була і маса легіоністів [8, арк. 9; 11].

Особливі труднощі полягали в тому, що Вітовський тривалий час тут був єдиним представником українців. І хоча, за власним висловом, він товкся, «як Марко по пеклі», об'їздивши за місяць понад тридцять сіл, результати були мізерні [8, арк. 10]. Втім, рук не покладав, розуміючи недовіру українців до агітаторів у ворожих мундирах. Чимало селян при перших зустрічах видавали себе за поляків, не признавались, що письменні. Він зауважував: «Треба знати, що на Волині загально говорять, що Австрія принесла з собою Польщу, а дядьки ляхів дуже не люблять...» [12, 25, 28].

А в іншому листі зазначав, що волиняни «...боялися прямо говорити з нами по-українськи та дивилися на нас, як на вар'ятів» [8, арк. 8]. Ця фраза багато що пояснює. Після усіх репресій окупаційних, в основному, угорських та польських військ, місцеве населення було вкрай налякане. Люди боялись чужаків, а розмови на українську

тематику сприймали як провокацію. Саме цим можна пояснити численні скарги на непорозуміння з місцевим населенням, які надходили в перші місяці перебування УСС на Волині. Давалася взнаки і ментальна відмінність: «Щоб говорити до них, зацікавити їх тим, про що говориться, треба вже мати практику, набуту вже тут, на місці. Найбільший галицький агітатор і вічевий бесідник лаврів збирати не буде» [4, 297].

Хоч і дуже повільно, але йому все ж вдалось дійти до порозуміння з місцевим населенням. На початку квітня 1916 року планувалось відкрити першу українську школу на Ковельщині. Багато клопотів завдавали релігійні проблеми.

Досить часто ідеолог звертався до австро-угорських властей з приводу утискання православ'я. Порушував клопотання і перед Загальною Українською Радою (ЗУР) з приводу розширення представництва УСС на Волині, а також у справі розв'язання релігійних проблем.

У зв'язку з евакуацією на Схід, Волинь практично залишилась без православного духовенства. У ряді сіл жителі просили прислати їм священика. У травні на Волинь з Буковини прибуло шість православних священиків. Але недовіра властей до українства виявилась і тут. Всі вони були румунами, і, їдучи на українську землю, майже не знали української мови [13, арк.57]. Загалом, у розв'язанні церковних питань галицьким українцям довелось зіткнутись з багатьма труднощами. Місцеве населення скаржилось: «...в наших церквах сіно, магазини» [14, арк.31].

Самим галичанам – греко-католикам – доводилось зберігати такт у розмовах з місцевими жителями на релігійні теми. Досить часто доводилось стикатися з негативним ставленням населення до уніатства, або того, що вони уніатством вважали. Не просто склались стосунки з місцевими православними священиками. Виховані в ортодоксальному дусі вони не могли позитивно сприйняти діяльність «мазепинців» і вели

відверто антиукраїнську діяльність [13, арк. 13; 14, арк. 31]. Пройшло немало часу, доки сторонам вдалось дійти до порозуміння. Вирішуючи конфесійні проблеми, Вітовському довелося витримати запеклу боротьбу із легіонерами Пилсудського.

Відсутність бравурних реляцій, на які були щедри інші старшини, а натомість безліч скарг і зауважень викликали незадоволення сотником з боку українських політиків. Почасти, впадаючи в амбіції, вони взагалі не відповідали на кореспонденцію. У зв'язку із цим Вітовський не знав, що робить ЗУР, а ЗУР не була обізнана з його діяльністю.

У листі Н. Гірняку він скаржився: «Одно мені дивно, що ЗУР пустила нас тут люзом. Я шукав контакту з нею і через Боберського і через Барана і не знайшов. Таж не я їх, а вони мене повинні шукати... Що б я дав за се нині, коли б міг знати, чи в своїх письмах до АОК порушувала ЗУР релігійну справу і в яким напрямі. А ся справа дуже пекуча» [8, арк.10].

Ворог конформізму – Вітовський – на кілька місяців перетворився на вигнанця. І попри каторжну роботу він отримував лише зауваження. Військове командування дорікало йому відсутністю розвідувальних даних (що й не дивно), галицькі політики – правдивою інформацією. Остаточно сотника доконало спілкування з українцями-ландштурмістами – представниками окупаційної адміністрації. Доведений до нервового виснаження Вітовський все частіше став задумуватись про самогубство [12].

З квітня і до кінця травня 1916 року він був у відпустці. Потім одружується, доходить до порозуміння з галицькими політиками, зустрічається з І. Крип'якевичем, який, за його словами, був «одиноким людиною, що волинськими справами займається» [13, арк.9]. Він же переконав Вітовського таки зайнятись розвідкою, та не проавстрійською, а проукраїнською, підготувавши опитувальник, що давав змогу отримати повну і всебічну інформацію про соціально-політичну ситуацію в краї та україно-польські відносини [15, арк. 96].

Відновивши душевну рівновагу, Вітовський повертається на Волинь і поринає у вир справ. Одні з них йшли успішно, інші – не дуже. Так, незважаючи на всі клопоти, вербувальна робота стояла на місці. Та це не дуже засмучувало сотника, оскільки він з самого початку розумів безнадійність цієї справи. Він взагалі перестає створювати навіть видимість такої роботи.

Хоча, з іншого боку, М. Саєвич вперто агітував, за словами І. Крип'якевича, «щоби якось оправдати існування «вербункового» комісаріату... і на диво стягнув біля 50 охотників; це був матеріал малої вартости (в більшості жиди) і команда УСС... дуже була вдоволена таким набутком...». І військова влада стала якось прихильніше ставитись до перебування УСС.

В цілому ж, волинські селяни навідріз відмовлялися йти воювати проти своїх братів-українців. Добровольці зголошувались лише у допоміжні команди. Це були бідні і затуркані люди, дехто з них служив у допоміжних частинах російської армії під час російсько-японської війни. На службу в УСС вони дивилися як на дещо специфічний заробіток. Про перших добровольців у щоденнику одного з вербункових пунктів було записано: «разом не знають куди зголошуються» [13, арк. 6]. Пізніше зголосилися добровольцями декілька селян, заарештованих австро-угорськими властями за те, що вони не мали перепусток, проте ніхто з добровольців бажання йти на фронт не виявляв. За весь час роботи вербункових пунктів лише близько десятка чоловік заявили про свою готовність воювати зі зброєю з руках. 90 відсотків усіх українських добровольців були євреями. За деякий час самі стрільці визнавали: «Бачимо всі, що вербункова акція не принесла великого хісна» [13, арк. 10-14].

Причин невдачі можна назвати безліч. Ось що пишеться у висновках Б. Дідушка, складених переважно на основі переписки з Д. Вітовським: «Рекрутація там, здається, зовсім не дописала. Це, впрочім, само собою

зрозуміло: нарід національно зовсім несвідомий, нам навіть чужий (зносин ніхто перед, війною з наших політиків, ні загалом Українців не мав, Волинню ніхто не інтересувався), народ, що досі жив у зовсім іншому державному ладі та суспільному устрою, народ, що не знає ні наших стремлінь, ні завдань, не піде відразу туди, куди йому кажеться йти, а тим більше – в ряди війська. І на мою думку (при читанні листів тов. Вітовського), приходжу, що місія Комісарів користи принесе, поглибить хоч трохи свідомість як не загалу – то одиниць, позатим однак нічого більше. Але з другого боку праця, яку тепер перебрали вербункові комісари, мимоходом кажучи, незвичайно трудна, вона повинна була бути переведена давніше, перед війною, то тепер інакше би стояла справа рекрутації, на Волині і справа шкіль, а навіть австрійське правительство інакше би ставилося до нас і наших жадань» [8, арк. 11].

Російські спецслужби причини невдачі вербункової акції бачили у загальній озлобленості населення до нової влади. Відзначалось, що українців у цій справі випередили польські легіонери. Зверталась увага також на негативне ставлення поляків до УСС, зокрема, до полковника Урбанського – коменданта Луцька [16, арк. 564].

Окремі дотичні свідчення дозволяють стверджувати, що російська жандармерія також доклала рук, щоб протидіяти українській агітації і не тільки на Волині. Коли Вітовський ще займався розвідкою і разом з Оленою Степанівною готував операцію з засилання у російський тил групи жінок-стрільців, Волинське губернське жандармське управління вже за місяць отримувало відомості про ці плани. Надзвичайна поінформованість російських властей в українському русі Австро-Угорщини може бути пояснена наявністю високопоставленої агентури. Цікаве свідчення наводить М. Ронге. У Відні було викрито офіцера січових стрільців, котрий виявився ротмістром окремого корпусу жандармів М. Корном.

При затриманні російський розвідник застрілювався [6, 69].

Наприкінці травня в округ прибули нові стрільці з широкими повноваженнями. З'явилась надія на краще. ЗУР та СВУ домагались дозволу про передислокацію на Волинь усіх підрозділів УСС для проведення тут культурно-освітньої роботи та політико-пропагандистської діяльності. Але ці наміри залишилися нездійсненими. Уряд не хотів надто загострювати стосунки з поляками, яких і без того обурювало те, що на «польській» землі працюють Українські Січові Стрільці.

Та головне, що тепер Вітовський був не один. Помітно покращились відносини з місцевим населенням. Люди вже звикли до «австрійців», до Вітовського ж, який розмовляв з ними рідною мовою і допомагав, у вирішенні різноманітних проблем, ставились з повагою і повною довірою. Сам сотник теж з надією став дивитися у завтрашній день, здається, зрадивши своїй давній звичці із двох прогнозів на майбутнє вибирати гірший.

Втім причини для оптимізму були, ще й немалі. Становище на Волині покращилось. Ідеолог зумів вийти з-під опіки Команди Етапної Станиці, навести зв'язки з окружною командою і добитись від неї підтримки. З початком червня 1916 року, коли було проведено всю підготовчу працю, він відкриває 11 українських народних шкіл. Оптимізму Вітовського не могли пригасити навіть невдачі австро-угорської армії на фронтах. Якраз в цей час розпочинається знаменитий «Брусилівський прорив».

Перебуваючи під враженням цієї операції, Вітовський жартівливо заявляв, що на російський наступ відповів своїм власним наступом. За дорученням Вітовського привезли підручників і вчителів.

Не хочеться надто перехвалювати свого героя, але не можна не згадати і ще однієї обставини. У культурно-освітній роботі стрільців на Волині, певною перешкодою ставав традиційний галицький антисемі-

тизм, за що їм також дорікав Вітовський. Він же, як справжній революціонер, керувався принципом міжетнічної толерантності. Промовистим є лист дівчинки-єврейки з містечка Любомль до УСС: «У четвер і п'ятницю у нас були свята, і я не йшла до школи... Хоч я дуже люблю свята, але ж я так полюбила школу, що була рада, коли вже свята скінчилися і я знов пішла до школи. За русских я не ходила до школи. Нам не вільно було, но як відкрили українську школу, то мене прийняли і є ще шість подруг. У нашім містечку є польська школа, но ми до неї не хочемо ходить» [17, 304].

У серпні 1916 року в житті сотника знову починається чорна смуга. Лінія фронту все ближче просувалась до Ковеля. Щоб зупинити російський наступ, австро-угорський та німецький командувачі перекидають сюди величезну масу військ, що важким тягарем лягає на плечі населення.

Бої на Волині звели нанівець усю пропаганду УСС та українських партій Австро-Угорщини. Пропаганду українських ідей, що вели люди в мундирах ворожої армії, населення сприймало відверто вороже. У зв'язку з наступом військ Брусилова, по селах стали поширюватися проросійські настрої, які вчителі й агітатори зупинити не могли [17, арк. 47].

В цих умовах багато хто зі стрільців, без впливу Вітовського, зрозумів непотрібність своєї діяльності та відійшов від традиційного галицького австрофіліства. А він стверджував, що необхідно повністю переглянути пропагандистську роботу, яка велась на Волині, наголошував на врахуванні нових політичних реалій. Комісаріати УСС на Волині, на його думку, відновлювати було непотрібно, навіть у випадку відбиття російського наступу.

В цій ситуації Вітовський знову вступає в конфлікт з представниками українських політичних партій, тому що навідріз відмовляється продовжувати пропаганду української державності. Своє рішення він пояснював так: «Іти тепер поміж народ і гово-

рити йому що-небудь на те, щоб опісля в його пам'яті нероздільно злилися поняття Україна і се страшне – гірше татарського лихоліття, я не можу й не хочу. Хотіти сего можуть тільки віденські патріоти, які за посередництвом Катамая переказали своє невдоволення із-за того, що я, мабуть, не хотів розвивати акції по селах тоді, коли там триняки-мадяри шукали за яйцями» [8, арк. 13].

Останньою краплиною стало проголошення «незалежності» Польщі. З приводу декларування Польщі волинські українці надіслали до Відня заяву. В ній говорилось: «Не хочемо мати нічого спільного з поляками, а проти польських затій, злучити хоч би найменший клаптик української землі до польської держави, перед цілим думаючим і чесним світом рішуче протестуємо» [18, 432]. По селах люди говорили: «Як нам тут Польщу заведуть, то нехай пани відразу нас виріжуть, бо ми під Польщею не будемо» [19, арк. 20]. Від більш рішучих дій селян стримувала присутність великих мас війська. Збройні сутички розпочались пізніше, у 1918 році, коли шляхта стала впроваджувати на Волині свої порядки.

В українському русі Волині намітився розкол. Стрілецька молодь закликала порвати з Австрією, яка нехтує українськими інтересами. Думки рядового стрілецтва оголосив А. Батюк, котрий запропонував оголосити про розпуск Легіону, добиратись до держав Антанти і там по можливості пропагувати українську ідею. Інші наголошували на необхідності повернути зброю проти Австрії, чим викликали серйозне занепокоєння одіозних генералів Лямезана і Гофмана. УБУ наполягала на збереженні УСС як єдиної бойової сили українців [4, 154-156]. Така аргументація спрацювала. Криза в українському суспільстві переконала стрільців у безперспективності проавстрійської орієнтації і орієнтації на власні сили народу, правильності опозиційного ставлення Вітовського до українського політичного проводу.

Ділове листування австро-угорських штабів того часу справляє досить кумедне враження. Вищі військові чини, окрім іншого, чимало часу приділяли тому, щоб розводити свої ж частини та міркували, як чинити, коли одні підрозділи їх армії вступлять у бій з іншими. Представники ж політичних партій закликали до поміркованості. Так, Кирило Студинський, обурюючись стрільцями, звертався до ЗУР (напередодні розпуску): «Як мають працювати для нашої справи такі діячі, як зелені стрільці, то ліпше нехай їх не було. Наприклад, вони доносять у своїх звітах, що всі люди очікують, що вернуться руські, або пишуть про те, що вони прийняли на себе чисто шпійонські обов'язки» [20, арк.48].

Величезними є здобутки Вітовського у справі допомоги населенню, постраждалому від війни. Внаслідок зміни лінії фронту влітку 1916 року в районі Ковельщини опинилось багато виселених родин. Для них австрійське командування створило окремі табори, а при окружній команді – окремих підрозділ, який мав опікуватися справами виселенців. Очолив його якраз Вітовський. А в цей час у останнього загострюється давня хвороба ніг, однак він не звертає на те уваги, оскільки, як сам заявляв, пустив на Волині коріння і відчув себе потрібним. Перебуваючи на правах урядника Окружної Команди, сотник зрівнявся за своїм службовим становищем з іншими представниками австро-угорської адміністрації, а отже, для налагоджування різних справ не мусив звертатись, як підлеглий, а вирішувати їх «по-товариськи» [8, арк.14].

Всього під опікою Вітовського перебувало 23 000 чоловік. Припасів було мало, людей багато, але з часом вдалося налагодити, наскільки це було можливим, нормальне життя в таборах. Він сподівався, що до нього повернуться стрільці, забрані в Команду 4-ої армії з початком «Брусилівського прориву». Планувалося приділити їх до жандармських команд, і підкоряться останні мали виключно Вітовському. Не



забуваючи і про шкільництво, в цей час він відмічає: «Справа шкільна йде зовсім добре» [8, арк. 17]. Під кінець 1916 року культурно-освітня робота дійсно набрала найбільшого розмаху. Крім народних шкіл, сотник організує також курси для неграмотних. Всього на цей час на Ковельщині вже діяло 17 шкіл.

Після Лютневої революції в Росії бойові дії на фронті фактично припинились, і Вітовський міг спокійно продовжувати свою роботу. У березні 1917 року він пише: «Тепер всьо тут працює, як машина. Хочемо видати волинський альманах. До Володимира-Волинського віднісся я в тій справі з пропозицією, щоби вони й у себе зробили так, що альманах вийшов в 2-х книжках. Матеріали незвичайно цікаві. Навіть малярські школи дуже гарні» [8, арк. 18].

Налагодились і стосунки з іншими діями. Передусім – у Володимир-Волинському. Коли тут було створено Українську шкільну раду, поряд з посадником міста Гнатом Мартинцем, чотарем Миколою Саєвичем та іншими, до її складу увійшов і Дмитро Вітовський. В протоколах Ради відбито широке коло питань культурно-

освітнього плану: робота перших на Волині курсів грамоти, видання українського православного календаря та часопису для місцевого населення, влаштування для біженців магазинів та їдалень тощо [21, с. 151-152].

Вплив і значення ідеолога стрілецтва отримали офіційне визнання. Коли до Ковеля приїхав Головний командувач австрійського східного фронту принц Оскар, сотника Вітовського запрошують на прийом для вищих офіцерів. У цей час він фонтанує ідеями.

На превеликий жаль, втілити в життя свої плани йому не вдалось. У квітні 1917 року, у зв'язку з наказом вищого командування австрійської армії, Вітовський разом з іншими комісарами покинув Волинь і прибув до Коша УСС. Центральна Управа УСС та Союз Визволення України попросили командування Коша затримати сотника і чотаря М. Саєвича до дальших розпоряджень, а самі тим часом звернулись до Армійської Окружної Команди з проханням повернути вказаних старшин на Волинь. Це прохання не було задоволено, і в листопаді 1917 року Вітовський вирушає на фронт, а далі на Велику Україну.

## ДЖЕРЕЛА

1. Галузевий Державний архів Служби безпеки України. – Спр.59881 ФП. – т. 25.
2. Галузевий Державний архів Служби безпеки України. – Спр.59881 ФП. – т. 27.
3. Дивутис Григор. Шляхетність і благородство ідеолога національного стрілецтва // Світогляд. Народна армія. – 2012. – 7 вересня. (Спецвипуск №9).
4. Лазарович Микола. Легіон Українських січових стрільців: формування, ідея, боротьба. – Тернопіль: Джура, 2005. – 592 с.
5. Діло. – 1916. – 29 січня.
6. Ронге Макс. Разведка и контрразведка. – К.: Синто, 1993. – 240 с.
7. Литвин М., Науменко К. Історія галицького стрілецтва. – Львів: Каменяр, 1990. – 200 с.
8. Центральний Державний історичний архів у м.Львові. – Ф. 353. – Оп.1. – Спр. 7.
9. Центральний Державний історичний архів у м.Львові. – Ф. 353. – Оп.1. – Спр. 83.
10. Заброварний Б.Й., Бернадський Б.В. Штрих до портрету Д.Вітовського. Роде наш красний. Волинь у долях краян і людських документах // Наукове видання. Т.1. – Луцьк: Вежа, 1996. – С. 248 –250.
11. Гірняк Н. Сотник УСС Дмитро Вітовський на Волині (У світлі його ж листів до Кошового УСС) // Наш час. – 1934. – 10 вересня. – ч. 203.

- 
12. Волинський записник Дмитра Вітовського/За загальною ред. Я.Малика. – Львів: Видавничий центр ЛНУ, 2002. – 64 с
  13. Центральний Державний історичний архів у м.Львові. – Ф. 359. – Оп.1. – Спр. 81.
  14. Центральний Державний історичний архів у м. Львові. – Ф. 359. – Оп.1. – Спр. 83.
  15. Центральний Державний історичний архів у м. Львові. – Ф. 395. – Оп.1. – Спр. 14.
  16. Центральний Державний історичний архів України у м.Києві. – Ф. 1335. – Оп. 3. – Спр. 200.
  17. Центральний Державний історичний архів у м. Львові. – Ф. 395. – Оп.1. – Спр. 8.
  18. Левицький Кость. Історія визвольних змагань галицьких українців з часу світової війни 1914 –1918. Ч. II. – Львів, 1929. – 289 – 499 с.
  19. Центральний Державний історичний архів у м.Львові. – Ф.395. – Оп. 1. – Спр. 11.
  20. Центральний Державний історичний архів у м.Львові. – Ф. 362. – Оп. 1. – Спр. 221.
  21. Каліщук О.М. Роль галицької інтелігенції в національно-культурному відродженні українців Волині (1914 –1918 роки): Дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / НАН України; Інститут українознавства ім. Івана Крип'якевича. – Л., 2002. – 250 арк.